

Filosofernas Krig

S.Nordin

March 20 - March 26, 2005

Frsta Vrldskriget innebar en traumatisk omvlnning. Inte bara i retrospekt men redan vid sjlva krigsutbrottet s sammankopplades ret 1914 med 1789 och begreppet det lnga 1800-talet fddes. Dess utbrott hlsades med entusiasm hos de flesta, ven bland det stora flertalet filosofer, vilket titeln anspelar p. Ur filosofisk synpunkt s var det frst och frmt ett krig mellan Frankrike och Tyskland, tv nationer som sedan Franska revolutionen legat i fejd med varandra (lt vara att Tyskland ssom nation i politisk mening inte slutgiltigen cementerades frn 1870-71). Ett krig mellan Civilisation och Kultur ur tyskarnas synpunkt, och mellan Civilisation och Barbari enligt fransmnens. Filosofi som till sitt vsen br vara nationsverskridande och drmed internationellt, temporalt oberoende och hjd ver vardagens sm problem, lt sig nu villigt, liksom religionen, stlla sig till tjnst under det nationella ruset. Sledes var inte bara Gud utan Filosofin p det egna landets sida. Bortsett frn ngra dissentiska rster som t.ex. Rolland i Frankrike, Russell i England, Heinrich Mann i Tyskland och Lukacs i sterrike-Ungern, s framkallade kriget patriotisk entusiasm bland filosofer och intellektuella.

Om Frsta Vrldskriget har mycket skrivits, men frfattaren ppekar att det filosofiska perspektivet, till skillnad frn det militra, det politiska, sammhlleliga och litterra, endast har berrts undantagsvis. Temat ger frfattaren en mjlighet att presentera en kavalkad av filosofer alltifrn de vlknda och omtuggade namnen till mera obskyra akademiska filosofer och fria skriftstllare. En sdan kavalkad kan ltt bli en upprkning, inte olik den man finner sg i en filosofisk uppslagsbok, med sina obligatoriska biografiska data och korta sammanfattanden av filosofier och stndpunkter. Till en viss del frmr boken inte hja sig ver upprkningen, men anslaget r impressionistiskt, tidsfljden kronologisk, vilket medfr att vissa av de strre andarna fr upptrda upprepade gnger, samt det fokuserade temat om kriget ger en enhetlighet t framstllningen. Bortsett frn bokens vergripande frtjnst s ger en personkavalkad alltid upphov till uppslag och idéer lsaren till fromma, vilket inte sllan ensamt kan frsvara en lsning.

Mellan Frankrike och Tyskland hade det under 1800-talet rtt en rivalitet, en rivalitet som inte frmt varit politisk och militr, ven om dessa aspekter inte frvnande har satt de mest uppenbara spren i den gngse formen av historieskrivning, utan en rivalitet som ocks innefattade ekonomin men framfr allt rrde sig inom vetenskapen och konstens omrde. I sjlva verket kan man utan strre verdrift sga att vetenskapens och konstens historia under 1800-talet r framfr allt Frankrikes och Tysklands, med mera perifira insatser gjorda av Storbrittanien, Skandinavien, Ryssland, Italien och det sterrikisk-Ungerska vldet. Detta illustreras av matematikens historia som nstan fullkomligt domineras av franska och tyska utvare. Inom kemin, med sina mnga industriella tillmpningar, lr tyskarnas dominans nstan varit total, dock betydligt mindre s inom den teoretiska fysiken, dr engelska och skotska fysiker gjorde banbrytande insatser. Tysk systematik och grundlighet blev honnrsord inom vetenskapen (lt vara med ironiska vertoner) och det tyska hgure utbildningssystemet, med

Alexander Humboldt som ledstjärna, blev ett fredme för resten av världen (speciellt i USA, vars nuvarande vetenskapliga dominans kan tillskrivas två tyska vänner, nämligen inspirationen från Humboldt och den mera handfasta immigrationen förorsakad av Hitler). Inom litteratur och måleri hade väl fransmännen ett visst vertag, medan musiken och filosofin var tyskarnas domner. Denna rivalitet, med nationalistiska vertoner, inspirerade dock mutesidig respekt, och bland franska filosofer fanns det en väl utbredd respekt för den tyska filosofin, ett faktum som satte dessa filosofer i en svår situation vid krigsutbrottet, och som tvingade nästan samtliga av dem att förkasta det tyska för att bevisa sin patriotism. Det fransk-preussiska kriget var en prövning, men oaktat att patriotismens vänner gick högt och lågt, fick det inte filosofer och vetenskapsmän att tappa proportionerna.

Vad som frapperar en sentida betraktare är passionen. Passionen för kriget och det passionerade hatet för fienden. Skall man säga sig på en objektiv bedömning så framstår det franska och engelska hatet och fraktet för tyskarna som det mest orensonliga. Tysken var 'hunnen' den blodtristige barbaren från vilken civilisationen måste skyddas. Nietzsche blev den tyska filosofen framför alla som symboliserade denna sida av det aggressiva Tyskland, med sin vildsdyrkan och självförhuvdelse och sina drömmar om vermeniskan. Med tiden så demoniserades bilden av Tyskland ytterligare, uppfattningen av det tv Tyskland, det goda och det onda, ersattes mer och mer av ett monolitiskt ont Tyskland, inte bara Nietzsche återgick till den tyska vildsdyrkan, utan även Hegel och Fichte befanns skyldiga, och till och med den blide Kant ansågs också i grunden vara anfkad av samma tyska sjuka i sin abstrakta idealism sända fröt till den senare tyska filosofin. Denna hatpropaganda var inte helt utan grund, all framgångsrik propaganda måste ta sitt avstamp i något verkligt. Även i Tyskland så lyftes Nietzsches frimta vildsdyrkan fram, till vilken hans systems vulgra frisljning av legenden skert bidrog. Han blev filosofen som mer än någon annan förkroppsligade kampen och förhållandet av makten. Hans obskyra och estetiska skrifter trycktes i massupplagor och distribuerades bland soldaterna. Och visst fanns det trots allt ett visst fog i detta. Inte för att Nietzsche var någon tysk patriot, om något så fraktade han sitt fosterland, men var det inte han som i sitt debutverk 'die Geburt der Tragdie' ställt den kylige Apollon mot den eldige Dionysus, och förhållat den senare. Kreativiteten och Intuitionen mot det rationella. Och det var förhållandet av den Dionysiska andan som så inspirerat frfattare och filosofer, vars mest artikulerade uttryck fick sin utformning av Thomas Mann i hans 'die Betrachtungen eines Unpolitischen'. Mann identifierade det apolloniska med civilizationen och satte det emot kulturen som en sublimering av det dionysiskt demoniska. Självklart var det Tyskland som stod för Kultur och det Andliga och Kriget var en kamp för dessa världen gentemot den flacka kommersiellerade civilizationen som återgickes av Frankrike och England. Manns sikter var typiska för det tyska idéella intellektuella klimatet och såväl fregreps som ekades av en hel professorskr i frölsningar, manifest och tjocka böcker. Den fränledde även en intensiv debatt om judarnas roll i det tyska, en debatt som i och med historien har frlnats en retrospektiv ominsitet om vilka de samtida var lyckligt omedvetna. Judarna var väl assimilerade i det tyska samhället, och det var ganska självklart för de flesta judar att de i första hand såg sig som tyskar och var som sådana lika patriotiska som sina landsmän i vrigt. Detta kom till uttryck i den marburgske filosofiprofessorn Cohen som betonade samklang mellan tysk och judisk kultur. Andra rster gjorde sig dock pminda, frfktande att judar var frmlingar, att de inte hade hemvist i den tyska myllan och var för evigt

ofrömgna att vara del av och först den specifikt tyska själen. Cohen fann denna anti-semitism (liksom den framväxande sionismen) högst upprörande. Med facit i handen kan man inte annat än att ge Cohen rätt. Den framstående tyska vetenskapen liksom dess kulturskatt är omjliga att föreställa sig utan det judiska inflytandet. Den stora betoningen på andlighet, avståndstagandet från kommersialism och kapitalism, medförde en till synes paradoxal konvergens mellan den tyska högern och vänstern, som båda lika ofröblommat stödde den tyska krigsinsatsen. Ett mycket anmärkningsvärt faktum är att Frankrike och till något mindre grad England sågs som huvudfiender, ty de var ju dessa som stod för den västerländska dekadansen. Förhållandet till Ryssland var betydligt mera ambivalent. För ett västerländskt perspektiv förnimmer man gärna en civilisationsgradient ju längre västerut man beger sig. Tyskar således inte varades fullt lika civiliserade som fransmän och engelsmän, men dock mera civiliserade än ryssar. Alliansen, till en början hemlig, mellan Frankrike och Ryssland, uppfattades som något av en anomali. Och visst ansåg tyskarna att ryssarna var ett barbariskt folk, men samtidigt svärmade man för dem. Slavismen utgjorde en fascination som en ännu primitivare och därmed ursprungligare version av den tyska dionysiska frigade kulturen. Dessa tankegångar skulle drivas till sina yttersta konsekvenser efter krigsslutet när Oswald Spengler framgångsrikt spekulerade i västerlandets undergång och den ryska uppbyggnaden. Idéer som i något frivanskad form levde kvar långt efteråt i och med idealiseringen av den ryska revolutionen. Denna filosofiska debatt, eller snarare öppna manifestation för Tysklands okränkbara rätt att inte bara först och främst försvara sig utan även att segra, ter sig oss naivt storvulen och frid genom ett högrävarande språk på gränsen till det löjliga. Dock många av de idéer som framfördes skulle i en modernare språkdräkt även idag finna anklång. Man kan fridma den som pubertal, men puberteten inträffar i varje generation och förblir således alltid lika aktuell.

Hösten 1914 förväntade sig de flesta ett kort krig, kanske bara några månader, ty så hade kriget gestaltat sig under de senaste hundra åren. Men krigsteknologin hade hunnit ifatt och kriget utvecklades sig till ett uttömningskrig och en lösning, där ingen var vinnare och alla var förlorare. De korta krigsmånaderna förvandlades till år, och den fraternisering av stridande trupperna emellan, som trost allt var möjlig i inledningsskedet under julstilleståndet blev med den växande bitterheten omjliga. I och med det ryska sammanbrottet 1917 frigjordes trupper från en avgränsad västlig offensiv som kanske skulle ha varit framgångsrik om inte den amerikanska interventionen hade ingetts. Tyskland fick till slut ge upp inför den materiella vermakten. Detta följdes av en samhällelig kollaps och en punativ fred vars följder är alltför välbekanta att nämna. På det filosofiska planet innebar det en brytning av banden med den gamla filosofin, Heidegger, opportunisten, steg upp som det nya Tysklands främsta stjärna på den filosofiska himlavalvet. På kontinenten nationaliserades filosofin, medan den anglo-saxiska reaktionen var den motsatta, nämligen filosofin teknifierades i den så kallade analytiska, med omutliga krav på vetenskaplighet och transparens.

Man talar om revolutioner och generationsskiftet. Första världskriget som skördade sådana ohyggliga offer inom vissa åldersgrupper med klart demografiska konsekvenser måste ha varit ett trauma som inte ens verkningslösa av det andra världskriget, vilket i ett längre perspektiv helt enkelt kan ses som första världskrigets andra och avslutande fas. Framstegstron och religiös förtröstan fick sig en sådan allvarig knäck att dessa ännu inte ter sig förhoppningsfulla. För den som tror på att de dödsdömda kan gräva det, ty en förlorad oskuld kan aldrig återuppstå. Vad är 68:orna så kallade revolution i jämförelse med detta? En stilla krusning på vattenspegeln.

March 26, 2005 **Ulf Persson:** *Prof.em, Chalmers U.of Tech., Göteborg Sweden* ulfp@chalmers.se